

EGY ISMERETLEN MÁTYÁS-HISTÓRIA A XVIII. SZÁZADBÓL

A gazdag és sokszor tárgyalt Mátyás-hagyomány még mindig tartogat újabb meglepetéseket. A Széchenyi Könyvtár 1974-ben vette nyilvántartásba azt a kolligátumot, amely egy XVIII. századi históriát tartalmaz. A ponyva pontos címe:

HISTÓRIA / Melly / Magában foglalja Vitéz / HUNYADI JÁNOS Nemzetsége eredetét és a' Török / ellen viselt hadait; Ugy nem külömben / Ama' Híres, Nagy emlékezetű / FIJÁNAK MÁTYÁS KIRÁLY, / Örök emlékezetre méltó hadakozásit; kitől min a' Nap keleti, mint a' Nap nyú / gotti Tsászárok féltek, és rettegtek: a' / melly-is A Magyar Országi Históriákban győ / nyörködőknek kedvéért (hogy kiki a' mi / Eleinknek derék viselt dolgaik le-írása- hoz kevés / költséggel juthassan) öszve-szedettetett és ki- / botsátatott Budán, Katalin Landererné betüivel. 1776.¹

A korábbi bibliográfiák, nyomdatörténettel foglalkozó kiadványok nem tesznek említést a ponyváról, s nincs tudomásunk arról sem, hogy a gazdag publikációs tevékenységgel Pozsonyban és Budán dolgozó Landerer kiadó másutt jelezte volna e munkáját. Az adatok teljes hiánya miatt állíthatjuk, hogy egy eddig ismeretlen história van most a kezünkben.

A história rövid bemutatása

Miként a címből is kiviláglik, a ponyva a Hunyadi család történetét adja, kezdve a család eredetével, majd Hunyadi János fontosabb törökverő csatáival folytatva, továbbá László kivégzését írja le, ezt követően Mátyás nevezetesebb cselekedeteit, különös tekintettel csatáira, és végül Corvin János életét, csatáit, házasságát, majd halálát mondja el. Így tehát valójában az egész Hunyadi-ház krónikáját olvashatjuk röviden, mindössze két ívnyi terjedelemben 2×8 levélen. Az A és B ív szövegközlése egybefonódik, tagolás köztük nincs, csak a számozás kezdődik újra. E tekintetben a szabályos XVIII. század végi ponyvák egyike ez. A szerkesztésben azonban mégis észrevehető, hogy az A ív végén zárul Hunyadi János históriája, személyének dicsőítése, míg a királyválasztás bonyolult esetének vázlatos leírása és Mátyás uralkodásának bemutatása a B levélen kezdődik, de nyomdai tagolás, szerkesztés, fejezetcím nélkül.

A történetírásnál szokásos tárgyszerűség jellemzi a históriát, amelyet esetenként meszeszerű részletek tesznek színesebbé. Ezen kívül a két ívnyi ponyván négy alkalommal a prózát megszakítva versbetétet találunk. Hunyadi Jánosról 5 strófában szól a dicsőítő ének, Mátyás királyhoz kapcsolódva pedig 3 részben összesen 28 és fél

¹ A nyomtatványt tartalmazó kolligátum zömmel XVIII. századi ponyvafüzeteket tartalmaz, de sem tartalmi, sem tematikai csoportosítás nincsen. Jelzete: OSZK B. 0803/1974, 817.742. Leírását nem találtuk Petriknél. Vö.: PETRIK Géza, *Magyarországi bibliográfia 1712–1860*. Bp., 1888–1897.

strófában, 112 + 2 sorban. Itt tehát olyan históriát ismerhetünk meg, amely nem szolgai átvétele a Bonfini-, Heltai-féle leírásnak, de nem is Göröcsöni, Valkai, Ilosvai stílusában készült históriásének, inkább — miként korábban Thuróczy, Benczédi Székely és mások — versbetétekkel színezett, egyénített história XVIII. századi stílusban. Mielőtt azonban a mű kompozíciójáról szólnék, választ kell adni arra a kérdésre, hogy kinek a művéről van szó.

Ki is a szerző?

A ponyva címlapján — mint idéztem — olvasható az a személytelen megjegyzés, hogy a „Magyar Országai Históriákban gyönyörködőknek kedvéért *össze-szedettetett és kibotsátatott.*” Vagyis nem ad választ arra, hogy ki szedte össze, kinek a felkérésére készült a mű. Eddigi ismereteink szerint a kiadók ritkán voltak olyan anyagi helyzetben, hogy megrendelhettek volna egy könyvet a szerzőtől. Ezt most sem tételezzük fel. A B ív 5. levelén találunk újabb utalást a szerzősége, de ismételen névtelenségbe burkolózva. Hainburg elfoglalását az előzőektől eltérő szemléletű vers énekl meg 18 strófában. Ezen a ponton a ponyva írója még az átvételt, névtelenséget hangsúlyozza: „A' melly hadi dolgokrúl a' Vers-szerzők e' képen írtnak: a' mint rendel következnek”. Eddig tehát a XVI. századi históriáknak mintájára a névtelenség hangoztatásával találkozunk. Később azonban a Mátyás haláláról szóló résznél a szerzőség kérdésre választ kapunk, mert ez olvasható: „Mátyás Király Veszelszki Antal hozzá adott versei, a' ki nem tsak e' Verseknek; de a mit eddig olvastál és olvasni fogsz a két utolsó levelén, ő szedte egyben”.

Ki volt Veszelszki Antal? Róla nem sokat tud az irodalomtudomány. A szorgalmas, lelkiismeretes kortárs Sándor István (1750–1815) szedte össze munkáit.² A *Magyar Könyvesház, avagy a' magyar könyveknek kinyomtatások szerint való rövid említésök* című mű ad legrészletesebb felvilágosítást. Az ő művének adatait vette át Danielik József,³ majd később Petrik, Szinnyei és egyes lexikonok.⁴ Az adatok szerint úgy tudjuk, hogy orvosdoktor és jeles botanikus volt, aki nyelvezete szerint valószínűen Dunántúlon, talán éppen Sopronban született 1730 körül. A XVIII. század végén Pesten tartózkodott, és a XIX. század elején Váccon halt meg. Ezekre az adatokra a munkái megjelenési helye alapján lehetett következtetni.

Munkái között szerepel egy költemény, amit 1780-ban írt, valószínű Landerernél jelent meg Budán, de szövegét eddig nem sikerült megtalálnom, s rávonatkozó irodalmat sem ismerek. A vers címe: „A Nagy Terézia magyar királyné felől gyászos óhajtás”. A címből csak sejteni lehet, hogy Mária Terézia halálának évében a kor divatja szerint írt halotti vers lehet. Botanikus tevékenységéről több munka vall. Leghíresebb *A növény-plánták országból való erdei és mezei gyűjtemény vagyis fa és fűvészkönyv* (Pest, 1798). Feltételezések szerint ebben az évben készült a következő munkája is, a *Százesztendő Kalendárium vagy-is az esztendőnek XII hónapjára alkalmazott majoros gazda*. Saját nevének feltüntetésével adta ki *A magyarországi méhtartás* c. munkáját 1782-ben és 1795-ben Vácott. Neki tulajdonítják a következő szerző nélkül közzétett munkát is: *Huszonöt esztendőre szegődött házi és mezei szolgál* (Vác, 1797) és a *Házi orvoságok*

²SÁNDOR István, *Magyar Könyvesház, avagy a' magyar könyveknek kinyomtatások szerint való rövid említésök*. Győr, 1803. 212.

³DANIELIK József, *Magyar frók*. II. Pest., 1858. 375.

⁴SZINNYEI József, *Magyar frók*. XVI. Bp., 1914. 1170. (Ő tudósít arról, hogy a botanikus Borbás Vince kutatásai alapján a névtelenül megjelent szakírássok közül melyek tulajdoníthatók neki.) Vö.: *Pallas Nagy Lexikon* XVI. Bp., 1897. 813.

(Vác, 1795, 1801), amelyben a gyógynövények hasznosítására ad gyakorlati tanácsot. Publikációs tevékenysége tehát az 1776–1801 közötti negyed évszázadra tehető.

A Mátyás-histórián kívül Veszelszki még hat művet írt — néhány több kiadásban is megjelent —, mégis az utókor elfeledkezett róla. Mindössze ennyi információ van a szerzőről. Névtelenségének egyik oka az lehetett, hogy nevét a szövegben elrejtette. Több verséről nem tudunk, de az a 154 sor, amit a história tartalmaz, arra enged következtetni, hogy a históriás ének stílusban könnyedén írt, ütemei hibátlanok, rímei választékosabbak a nagy elődökénél. Mégis a kortársak mellett az ő nevét nem találjuk meg.

Veszelszki korának, a XVIII. századnak Mátyás király iránti érdeklődése egyrészt a kor tudományos igényességét jelzi, objektivásra törekvő szemléletet tükröz, forrásfeltárára törekszik, másrészt viszont az ország nagyságáért, egységéért, felvirágzásáért küzdő, népe érdekeit képviselő igazságos uralkodó idealizált képét alakította, erősítette. Veszelszki írása látszólag az előzőhöz áll közelebb a történelmi események felsorakoztatásával, de vers és folklorisztikus részek beillesztésével és érdeklődő közönség átlagos igényéhez igazodott.

A XVIII. században páratlan a Mátyás-história, de ha ismerjük a kor ilyen irányú érdeklődését, nem tűnik ankronisztikusnak. Művelődéstörténeti kutatások eredményeiből tudjuk, hogy a XVIII. században megélenkült a Hunyadi-család és Mátyás király iránti érdeklődés. Ekkor készült el az első Mátyás-monográfia Fessler Ignác munkájaként (*Mathias Corvinus*, Breslau, 1793–94). A század folyamán Bonfini krónikáját négyszer adták ki, megjelent magyarul, latinul, németül (Frankfurt 1713, Pozsony, 1744, Kalocsa 1770, és 1771-ben a Lipsiai kiadás jegyzetekkel bővítve jelent meg). Galeotto elmés történetei Bocatius tolmácsolásában 1623-ban újra megjelentek, amelyek később 1746-ban Bécsben ismét napvilágot láttak. Ennek hatása más tanulmánynak tárgya. De annyi bizonyos a győri, kassai kalendáriumok ismeretében, hogy a korabeli könyvkiadók e forrásból merítettek és a kalendáriumaikba átvették.⁵ Heltai krónikája is újból megjelent, ezúttal Győrben 1789-ben. A tudományos megismeréshez nélkülözhetetlen források számbavétele is megkezdődött. Kelcz Imre jezsuita pap szorgalmas munkája nyomán négy kötetben jelentek meg Mátyás levelei Kassán 1743–44-ben. A levelek nagyszombati, kolozsvári, pozsonyi kiadásai pedig nemcsak népszerűsítették a Mátyás iránti érdeklődést, de továbbfejlesztették azt. Nem feledkezhetünk meg az ebben a korban is divatos iskolai színjátásban előadásra kerülő Mátyás-drámákról sem.⁶

A műveltség élvonalától távolabb levőket elégítette ki a ponyva és a kalendárium. Veszelszki históriáját figyelve mindenképpen gondolni kell arra is, hogy Göröcsöni históriás éneke újból kiadásra került, két évtizeden belül háromszor jelent meg. Nagyszombaton 1745-ben, Kolozsvárott 1746-ban, Kassán 1764-ben adták ki. (Éz utóbbit 1792-ben még egyszer megjelentették). A század műveltségi vonalába jól beleillik Veszelszki históriája, aki egyrészt eredeti forrásokat használt, másrészt a kor ízlése szerint alakította, olvasmányossá tette a népszerű uralkodóról szóló írásokat. Számbavéve azokat a hatásokat, amelyek Veszelszkit érthették, megértjük azt a ketősséget, ami a históriáját jellemzi. A tudományos irodalom iránt érdeklődő botanikusról, orvosról feltételezhető, hogy ismerte a korabeli kiadványokat, vagy még ennél is szélesebb tudással rendelkezett.

⁵ A XVIII. század Mátyás király iránti érdeklődésről bővebben: KRIZA Ildikó, *A sokarcú Mátyás-hagyomány. Ismeretlen Mátyás-ének és monda a XVIII. századból*. In *A Duna menti népek hagyományos műveltsége*. (Szerk.: HALÁSZ Péter.) Bp., 1991. 671–676.

⁶ Az iskolás színjátás révén a Mátyás-drámák hatása a XVIII. században még számottevő volt. Vö.: ESZK Tamás, *A kurucok Mátyás-drámája*. ItK 1958. 1–18. KILLÁN István, *Törökverő magyarok az iskolaáramában*. In *Az Egri Múzeum Évkönyve 1973–1974*. XI–XII. Eger, 1974. 171–192.

A ponyva semmiféle támpontot nem ad a források felderítésére, így csak közvetve, filológia módszerekkel adhatunk választ a felvetett kérdésre. Kiindulópontunk az, hogy a história megírásakor Veszelszki ismerhette a fontosabb krónikákat. Ezek közül először Bonfiniit említem. A munka szerkesztésénél ugyanis az ő következetes adatközlését véljük felfedezni. A későbbi krónikák nem fektettek hangsúlyt az összes csata és hadmozdulat leírására, inkább életének egyes részleteit, illetve az országon kívüli történeti események belföldi következményeit domborították ki. Bonfini közvetlen hatását feltételezzük más vonatkozásban is. A históriában Hunyadi halála után olvasható jellemzés közelebb áll a latin szöveghez, mint Heltai fordításához. Szóhasználat, mondatszerkesztése Bonfiniit sejteti. Veszelszki az ismert dicsőítést így írja le: „Vala pedig Hunyadi János közép ember, temérdek nyakú, gesztenye színű, fodor hajú, nagy szemű, kegyelmes tekintettel, piros orcájú, és mindenbe Fejedelemhez illendő, szelíd erkölcsű, mert...” — és itt nem hagyja abba a dicséretet, hanem strófába szedve folytatja:

Nálánál markosabb a' kardoskodásban
Lovaglásban bátráb', könnyeb' az ugrásban
Erősebben vető a' kopja hányásban;
Küszködésben erősb' 's gyorsabb a futásban

Termete deliáb', elmére fontasabb,
Urához hűségeseb; másokhoz nyájasabb,
Tetzetes palotán, mezőn katonasabb,
Nem sok volt sem vigab' sém bátorságosabb.

Az összesen 5 versszak Veszelszki önálló alkotása, de ismert közhelyekre támaszkodott, belőlük építkezett.

Bonfininál erőteljesebb Heltai hatása. Efelől nem hagy kétséget a história kezdő része a Hunyadi család eredetéről. Ezt a terjedelmes, sok elbeszélő elemmel telített, fordulatokban gazdag mondat másfél levélbe sűrítette. De az összefüggés mégis kétségtelen. Pontos szövegegyezések igazolják, hogy írott forrást és nem szóhagyományt használt.

Önálló szerkesztési elv alapján Veszelszki a históriát 1392-vel Zsigmond havasalföldi hadjáratának kalandjával kezdi.⁷ Mint egy népmese, olyan színességgel írja le a gyerek születését. A gyűrű epikus kellekkel díszített mondját Veszelszki lerövidítette, de csak úgy, ahogyan később a tankönyvek is lerövidítették a szóhagyományokból átvett népmeséket. Ebből úgy tűnik Veszelszki tudta, hogy az olvasással, felolvasással terjesztett ponyva nem élhet azokkal az elemekkel, hömpölygő mondatokkal, amelyeket Heltai használt. A szözerinti egyezés ellenére vigyáz arra, hogy a környezetében ismeretlen szavakat és kifejezéseket elhagyja, érthetőbbé, gördülékenyebbé tegye a szöveget. Példaként idézem a király és a morzsinai lány találkozását. Heltainál így olvashatjuk: „Egy napon, midőn a király alájött volna ebéd után a vár piacára, és ott *morálna* az Morzsinai a Jankulával odajárulván a királynak nyújtá a cédulát és a gyűrőt és monda: Felséges Uram! Lásd meg ezeket. Kérlek, Felséges uram, megemlékőzzél a te igéretedről és ne utáld meg szegény fejemet és a fiadat.

⁷Zsigmond havasalföldi kalandja Heltainál is 1392-re datálódik, így feltételezzük, hogy az évszámot az eredetmondával együtt onnan vette át a szerző. Vö.: KULCSÁR Péter, (bev.) HELTAI Gáspár, *Krónika az Magyaroknak dolgairól.* (Kolozsvár, 1575.) Bp., 1973. 16.

Könyörülj Uram ezen Szegény nemzetségen is. 'S'Sigmond király pirula egy kevésé...' ⁸

Veszelszki ugyanezt a részt alig-alig módosította, de mégis érezhető, hogy az ő írása közelebb áll korának élő beszédéhez: „Egy napon mikor a király ebéd után a külső palotában sétála az Asszony a' Jánkóval oda járula, és a Királynak nyújtá a gyűrűt és mondván: Felséges Uram lásd meg ezt kérlek emlékezzél meg a te fogadásodról és ne utáld meg szegény fejemet és fíjadat a' Jankót. Könyörülj Uram a szegény nemzetségen is. Sigmond Király ezen egy kevésé meg pirula”.⁹

Elhagyta Veszelszki a cédulára való utalást, az írásban megerősített ígéretre való hivatkozást. Ki hitte volna el neki, hogy Zsigmond király írásos ígéretet adott, s azt több éven át megőrizték volna, mikor még a gyűrű is játékszerré lett? Elmaradt a Morzsina név is, helyette csak az „asszony” szerepel. Az egyezések a továbbiakban is meggyőzőek. Heltai azt írja: „Az asszonyt kedig nagy Somma aranyforintokkal és egy hatlovú *köllyával* megajándékozá”,¹⁰ amit Veszelszki így formál át: „ada. Az asszonynak pedig jó summa pénz, hat lovat hintostúl, úti költséggel együtt”.¹¹

Nyilvánvaló, hogy Veszelszkinék idegenül hangzott a *morál* (sétál), illetve a *köllya* (fedeles szekér) kifejezés, ezért változtatott rajta, s tette a szöveget egyszerűbbé. Ilyen vagy ehhez hasonló hosszás szószerinti egyezés a história további részében azonban többé nem található. Későbbiekben egyre egyénibbé válik a stílusa. Önálló, előzményektől függetlenül szerkesztési, írási módszerére vall maga az a tény, hogy az eredetmondát a história élére állította, továbbá az is, hogy Szilágyi Erzsébetről szót sem ejt. Az ő gondolatvezetésében nincs szerepe neki sem mint feleségnek, sem mint anyának, éppen ezért mellőzte.

A források ismeretére, de egyúttal szabad felhasználására vall az, hogy a Benczedi Székely Istvánnál leírt utcai énekről megemlékezik ugyan, de nem tartja indokoltnak az átvételt. Azt nem tudjuk, hogy valós forrásismeretről van-e szó, vagy csak a sztereotípiáról volt tudomása.

Históriákkal és históriás énekekkel való összevetésnél a mindenütt megtalálható közös részlet, a királyválasztás. Ezt az epizódot emeltem ki a források összehasonlításakor. Annak ellenére, hogy az alapvető esemény bemutatása minden esetben a történeti valósághoz közel áll, a részletekben számos különbséget lehet kimutatni. Veszelszkinél e részletnél egyértelmű bizonyítékot kapunk arra, hogy ő a szolgai átvételtől tartózkodott, fantáziájával nem színezte, de az előadása leírásába lendületet vitt. Források elemzésénél segítséget ad a királyválasztásnál segédkezők neveinek a felsorolása. Ez az idők múlásával sokat változott, amivel valószínűen az adott kor kiráypárti családjairól kívántak megemlékezni a históriaírók. Veszelszkinék ez már nem volt fontos. A XVIII. század végén a főurak érdekeltsége megváltozott, így természetesen a nevek sora megfogyatkozott. A hűségnyilatkozatok, pártfogók sokaságának említése helyett a központosított királyság helyességét igazoló gondolatokra helyezte a hangsúlyt, a közös akaratot, a nemzeti egységet, a megbékélésre való törekvést emelte ki.

Veszelszki alkotókészségét bizonyítja a hainburgi csata dicsőítése. A XV. és XVI. századi források ennek a hadi eseménynek bonyolult leírásában elvesznek, vagy el-
lenkezőleg, csak tényszerűen közlik a felesleges vérontást, a sok áldozatot követelő ütközetet. Ezzel szemben Veszelszki a Bécs elfoglalása előtti legfontosabb csatából

⁸ HELTAI, i. m. 201.

⁹ VESZELSZKI Antal, *História mely magába foglalja...* Buda, 1776. A ív 2–3. lev.

¹⁰ HELTAI, i. m. 202.

¹¹ VESZELSZKI, i. m. A ív 1. lev.

egy nagyszerű harci leírást formál, szinte kiegészíti a különböző históriás énekek sorát egy újjal, indokolja miért volt egyszerű Bécs meghódítása.

Az előzmények közül Görcsöni¹² az eseményt röviden így intézi el:

Czaz hamar Posonnál Dunát hidlatá
Köpczent, Leán Várat igen vitatá
Hamburgot lötete igen vitatá
Az benne valókat mind le vágatá

Bogáti Fazakas követi Heltai históriáját, míg Ilosvai e csatáról mit sem tud. Heltai *Krónikája* belebonyolódott Szapolyai szerepének leírásába. Veszelszki mindenkitől függetlenül a XVII. századi vitézi énekek stílusában énekli meg a csatát:

Hadi készülétek mindenütt láttattak,
Tábori eszközök szekerek rakattak,
Nyergek tsináltottak, lovak patkoltattak,
Pantzél, Sisak, karvas, pais forgattattak.

Romoly a' békesség, hadak kiáltotnak,
A' kapa, és szántó vas heverni hagyatnak,
Kin Ceres és Bakus meg-szomorítatnak,
Mert ez kenyér, amaz bor nélkül hagyatnak.

Szokott vadászatja múlik Dianának,
Halván harsagását Mars trombitájának,
Annyi bátorságot nem ígér magának,
Hogy most álla lesét erdők árnyékának.

Apolló is félben hadja diktálását,
Változtatni kezdi a' Musák lálását,
Tágitja Cloris is a' kertek járását,
Bátorságosb helyen rendelí szállását.

Ott hadja Neptunus halászó tanáját,
Triptolemus fútvá hordja gabonáját,
Szaladva kergeti Titirus is nyáját,
Bizvást Aristeus sem tölti tonnáját.

Pán göbölyeinek nints szabad leglése,
Púha himennek-is délig heverése,
A' hadak hírére van eszek veszése,
Innét oda 's onnét tovább költözése.

Félelmésé lészén a' bátorságos út,
Fel-verett szekéren lát a' Kalmár sok bút,
Mindene prédára 's káros szakmányra jút,
Az ijett szegénység egy helyből másba fút.

¹²GÖRCSÖNI Ambrus, *Mátyás király históriája. Régi Magyar Költők Tára* XVI. sz. IX. kötet. Bp., 1990. 294.

Az alatt jel adó trombiták harsagnak,
Hogy kiki fel-üllyön, 's indüllyon jelt adnak,
Az eresztet Zászlók mezőkben lobognak,
A' sok szép seregek alattok villognak.

Országunknak szine, sok Ur, sok Nemeség,
Király nemébül eredt fő emberség,
Hó pénzes Katona, sok szabad Legénység,
Magyar, horvát, olah, tót, rátz, és székelség

Gyűteti hadait ilyen seregekben,
A' mellyeket maga vere szép rendekben.
Maga-is Király öltözik fegyverben,
Sok Ur, és fő rendekkel érkezik koziben.

Kardot kött Mátyás-is meg indul hadával,
Szagúldik 'a lóva Pegasus szárnyával,
Éjjel nappal mégyen sietvén dolgával,
Hogy későn járása ne légyen kárával.

Örömében lóvát sok Vitéz ugratja,
Mintha hartzon volna, már is úgy forgatja,
Tolla vitorláját a' szél hajtogatja,
Nyereség reménye a' szívét izgatja.

Ö vele a' Királyal biztatják magokat,
Hogy ad a' szerentse szép diadalmakat,
Vetett is már kedve szép martalékokat,
A' kikkül várhatunk több kedves dolgokat.

Hamburg töb helyekel már is jött kezünkben,
A' kikkül reményünk öregbül szivünkben,
Laurus koszorukat várhatunk fejünkben,
Hidgyétek bé-jutunk vágyodott helyünkben.

Más azt sokaságban nints az hadi erő,
Bátor sziv, és jó kar az ellenség verő,
A' kit Isten segít a' leg-inkább nyerő,
Mellytől aláztatik a' kevély 's vakmerő.

Ezalatt egybe kapnak hirtelen egymással.
Végső ítélet képző ropogással,
Mint meny-köves idő tüzes vilámással,
Az ellenségnek vannak nagy gond adással.
A' tanúlt Magyarok hijában nem löttek.
Kik az ellenséges földig mind le-verték.

A vitézi énekek szóhasználatát, formakincsét, Gyöngyösi verselését idéző versszakok a XVIII. század költészetének szép darabjai. A 16 és fél versszak antik hősök, istenek mellé emeli Mátyást, hirdelve, hogy a magyar hősökhöz csak a dicsőség és

a győzelem illik. Veszelszki strófái messze felülmúlják Tinódi históriás énekeit, Göröcsöni, Valkai, Bogáti Fazakas verselési készségét. Példaként említek egy Tinódi-sort:¹³

Oly nagy zörgés bongás ez táborban vala
Harangok csengetők ott konognak vala
Sipok, dobok trombiták hasognak vala
Szélit, hoszját az nagy kednek nem látják vala.

Zrínyi, Gyöngyösi és Rimay versei a XVIII. században sok utánzóra találtak, és a hatást könnyű ez esetben is kimutatni. Most hadd említem gondolattársítás miatt a *Szigeti veszedelem* egyetlen strófáját:¹⁴

Ezután az nagy bán trombitát fujata
Maga szép sereget mind összehivata
Mert az szép nap is már lovait hajtá
Oceanum tengerben mert beusztatá.

Veszelszki versei nemcsak a hainburgi csata kapcsán, hanem a többi három részletnél is hibátlan ütemű 12-esekből állnak. Az antik istenek és hősök említése csak a téma nagyságát hivatott fokozni. E tekintetben követi a XVI. századi verselőket éppúgy, mint a XVII. századi költőket, akik rendszeresen éltek ezzel a lehetőséggel. Hangsúlyozom, nem tőlük vette sorait, még kevésbé a Mátyás-históriákból, ahonnan éppen ez a rész hiányzik. Az ismeretlen Veszelszki-féle históriás ének részleteket olvasva újra felvetődik a kérdés, hogy kitől valók a versbetétek, hiszen ő maga írja éppen a „hamburgi” csataleírás előtt (a história mindig következetesen Hamburg szót használ, akárcsak Göröcsöni): „A’ melly hadi dolgokról a’ vers-szerzők e’ képen irtanak”. Vagyis Veszelszki ismerhetett övéhez hasonló vitézi verseket, de bizonyítékunk nincs arra vonatkozóan, honnan való az átvétel.

Az ismeretlen Mátyás-história előzményeit végigtekintve úgy látjuk, hogy Veszelszki munkája a korábbi históriákra támaszkodva, népies elemeket felhasználva, új versekkel kiegészítette, önálló mű. A történeti események leírását színesebbé tevő versek nemcsak illusztrációk. Éppen a hainburgi csatajelenet olyan egységes fölépítésű, hogy feltételezhetően egy eddig ismeretlen históriás ének részlete.

A história igazodott korának társadalmi igényeihez, azt a szemléletet tükrözi, amely alátámasztja a haza megnagyobbításáért folyó küzdelmet. (Mária Terézia korának végén ez a szemlélet indokolt.) A hazáért harcoló apát és fiút, Hunyadit és Mátyás királyt úgy állította középpontba, hogy a sikeres harcok sokaságát szedte egybe. A győzelmek, a dicsőséges harcok, a békeséget segítő tárgyalások a XVIII. század abszolutista uralkodói szellemét képviseli. Az a tény, hogy Veszelszki másik költeménye a királynő „Nagy Terézia” alakját dicsóítja, közvetetten bizonyítja elkötelezettségét.

A konklúzió levonásakor hadd forduljunk Varjas kutatásaihoz. Az eddig ismeretlen XVIII. századi história szervesen kapcsolódik abba a fejlődésvonalba, amit Varjas Béla felvázolt *Ilosvaitól Aranyig* című írásában.¹⁵ A XVI. századi históriás énekek a XVII. században elkanyarodtak a regényes epika irányába, és témájukban azoknak a társadalmi rétegeknek érdeklődéséhez, ízléséhez igazodtak, amelyeknek írták. Nem véletlen, hogy a most bemutatott história címlapján az is olvasható, hogy azoknak

¹³ TINÓDI Sebestyén összes művei. Régi Magyar Költők Tára XVI. sz. III. Bp., 1881.

¹⁴ ZRÍNYI Miklós, *Szigeti veszedelem*. 3. ének 122. vsz. Bp., 1959. 71.

¹⁵ VARJAS Béla, *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*. Bp., 1982. 249.

kedvéért íródott, akik a magyarországi históriákban gyönyörködnek, a derék eleink viselt dolgai iránt érdeklődnek, de kevés költséggel kívánják ezt elérni.

A ponyva jellegzetesen kismemesi, városi és falusi lakosságnak készült. Azok a históriák, amelyek a XVI. században a társadalom vezető rétegeinek íródtak, a XVIII. században már a parasztságot és a kismemességet szórakoztatták, az ő igényeiket elégtették ki. A század végén a közép rétegek műveltsége középszerű. Jellemző a szóbeliség és az olvasmányos irodalom iránti érdeklődés. Tudjuk azt is, hogy gyakorta a nyomtatott műveket hangosan olvasták fel, nemcsak az írástudatlan parasztnak, hanem nemesi kúriákban is. A börtönbe zárt Vitéz János festményével kapcsolatos jóslás vagy álom is éppen ez okból válik figyelemre méltó epizóddá. Heltaihoz hasonlóan az uralkodók portréi nála sem értek véget Mátyással, a kortárssal, hanem még négy követte, elvive ezzel a történetírást egészen a XVI. századig. „Az első helyen, melly mindgyárt Mátyás útján vala egy szúnyadozó Király képét iratá. Iten László Királyt jövendölte. A' másik helyen is egy Király képét irata, a' lábai előtt tüzet, a' hol embereket sütnék vala, itten jelentete Lajos Királyt, hogy ennek idejében tűz emíszti-meg Magyar Országot, a' mint úgy-is len Szulimán Tsászár, és a' Keresztes had miatt. A' harmadik helyen két mezitelen embert irata, labok alatt lévén a' Korona, kik magyar Országért küszködnek vala. Itten jelentete János és Ferdinándot, kiknek viadali okoszták, hogy Országunk mezitelen maradt. A' negyedik helyen irata egy Koronás patyolatot. Itten jelentete, hogy a' Török Magyar Országot el foglalja. Adta volna az Isten, hogy soha bé-nem tellyesedtek volna.”¹⁶

A históriák hagyományos formái tovább éltek a XVIII. században, sőt a XIX. században is. Így Veszelszki a következő század népszerű ponyvaírójának, Tatár Péternek előfutára. A Gyöngyösi, Zrínyi verselését utánzó ponyvák átmenetet jelentenek két korszak között. Ezek fejlődésvonalát ma még nem ismerjük kellőképpen. Annyi azonban bizonyos, hogy a Mátyás-hagyomány alakulásában az aprónyomtatványok szerepét nem lehet elhanyagolni. Azok a népies elemek, amelyeket a XVI. században már regisztráltak, a szóbeliségen kívül ilyen csatornákon keresztül juthattak el a XIX. századig. A folklorisztikai módszerekkel feltárt gazdag Mátyás-hagyomány hátterét eme források ismerete nélkül nem lehetne bizonyítani.¹⁷

¹⁶ VESZELSZKI, i. m. B. iv 4. lev.

¹⁷ A folklór források számbavétele még nem történet meg. Az összegző művek közül legfontosabb: SZENDREY Zsigmond, *Történeti népmondáink*. Ethnographia, 1926. 81–86. Legújabb reprezentatív válogatás: KRIZA Ildikó, *Mátyás, az igazságos*. Bp., 1990. 330.